

M.Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI Nu: 261

BÜYÜK TÜRK BİLGİNİ
İMÂM MÂTÜRÎDÎ
VE MÂTÜRÎDÎLİK

Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı

22 - 24 Mayıs 2009 İstanbul

İstanbul 2012

19. TEBLİĞ

HADİSİN MÂTÜRÎDÎ KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ
ve İMÂM MÂTÜRÎDÎ'NİN HADİS YORUMU

Doç. Dr. Hüseyin Kahraman

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / BURSA

I. Giriş

Mâtürîdîlik; günümüzde Sünnî Müslümanların büyük çoğunluğunun itikâdî mezhebidir. Ancak Mâtürîdiyye'nin ürettiği bilgi sadece itikâd/kelâm sahası ile sınırlı olmamış tefsir, fıkıh ve fıkıh usûlü gibi İslâmî ilimlerin diğer dallarında da düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Tüm bu alanlarda Mâtürîdî müelliflerin başvurduğu temel verilerden biri de hadistir.¹⁰⁴⁵ Bu gibi yerlerde hadis usûlü ile ilgili bazı temel bilgilere ve onun sistem içindeki yeri ile ilgili verilere rastlamak mümkündür.

II. Hadisin Mâhiyeti ve Taksimi

Mâtürîdiyye'ye göre Hz. Peygamber'e inen vahiy, "metlûv" ve "gayr-i metlûv" olmak üzere iki kısma ayrılır. Bunların birincisi Kur'ân ikincisi ise sünnet olup her ikisi de çeşitli vasıtalarla Allah katından indirilmiştir. Dolayısıyla hadisler de Kur'ân gibi vahiy mahsûlü ve ilâhî kaynaqlıdır.¹⁰⁴⁶

1045 Nitekim İmâm Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*'sinde dokuz sayfa hacminde bir yer tutan (Bkz. Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, Beyrut 2004, I, 3-11) Fâtiha sûresinin tefsirinde dokuz merfû hadise on altı kere mürâcaat eder. Dolayısıyla her sayfada ortalama iki merfû hadis kullanıldığı söylenebilir. Buna, sahâbeden rivâyet edilenler (mevkuf olanlar) da eklendiğinde, sayı doğal olarak daha da artacaktır.

1046 Bkz. Semerkandî, Alâuddîn Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Şerhu Te'vilâti Ehli's-Sünne* (Şerh-i Semerkandî, TSMK, Medine Böl., No: 179), 8b. Meselâ "O, hevâsından konuşmaz, (söyledikleri) kendisine vahyedilen vahiyden başka birşey değildir" (Necm 52/3-4) âyeti Mâtürîdiyye'ye göre hadisin, ilâhî kaynaklı olduğuna işaret etmektedir (Bkz. Şerh 8b). "(Rûhu'l-kuds, rızkı tamamlanıncaya kadar hiçbir kimsenin ölmeyeceğini) kalbime üfledi" hadisi ilhâm yolu ile; "Peygamberlerin rüyaları vahiydir" hadisi de rüyâ yolu ile gelen sünnete delil kabul edilmiştir (Bkz. Bkz. Ebu'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, İstanbul 1984, IV, 111). Mâtürîdiyye, hadisin bu özelliğini her vesile ile vurgulamıştır. Meselâ imânın tarifini yaparken, bunun tasdikten ibâret olduğunu, tasdikten ise

Nitekim İmâm Mâtürîdî'ye göre Allah Te'âlâ insanlara indirmek istediği hükümleri dilerse Kur'an âyeti olarak gönderir, dilerse peygamberinin dili ile bildirir.¹⁰⁴⁷

Peygamberden sâdır olan bu bilgiler bizlere râvîler aracılığı ile ulaşır. Ancak Mâtürîdî ulemânın hadislerle atıfta bulunduğu yerlerde râvîlerle daha doğrusu senedin husûsiyetleri ile ilgili konulara pek girmedikleri görülür. Bu bağlamda meselâ râvîlerin rivâyet ehliyetleri ile ilgili değerlendirme yok gibidir. Halbuki kabul edip kullandıkları bazı hadislerin senedinde muhaddisler nazarında cerhe uğramış râvîler bulunabilmektedir. Yine herhangi bir gerekçeyle reddettikleri hadislerin senedlerinde de cerh edilmiş râvîler yer alabilmektedir. Ancak böyle hadislerde dahî Mâtürîdiyye'nin tenkîd noktası, metin olmakta, "seneddeki falan râvînin şöyle bir durumu vardır", "falan râvî yalancıdır", "âdil değildir" gibi değerlendirmelere girilmemektedir. Böyle değerlendirmelerin yapıldığı nâdir yerlerde de tenkîd, isim zikredilmeden "râvî" gibi genel isimlere yöneltilir.

Bu bakış açısının devamı veya sonucu olarak Mâtürîdî ulemâ, hadis nakli esnasında hadisçiye nâdiren atıfta bulunur.¹⁰⁴⁸ Gerçi bazen "ehl-i hadis",¹⁰⁴⁹

ya "Allah'tan getirdiği haberler konusunda Hz. Peygamber'in" ya da "metlûv veya gayr-i metlûv olarak Hz. Peygamber aracılığı ile gönderdiği haberler hususunda Allah'ın tasdîki" olduğunu ifâde etmişlerdir (Bkz. *Şerh*, a.y.). Kiblenin önceleri Beyt-i Makdis'e doğru olması da Mâtürîdiyye'ye göre Kitâb'da bulunmayan dolayısıyla vahy-i gayr-i metlûv ile sâbit olan bir konudur (Bkz. *Şerh*, 51b). Mâtürîdiyye, hadisin vahiy mahsûlû olduğunu her vesile ile vurgulamaktadır. Meselâ imânın tarifini yaparken, bunun tasdikten ibâret olduğunu, tasdik ise ya "Allah'tan getirdiği haberler konusunda Hz. Peygamber'in" ya da "metlûv veya gayr-i metlûv olarak Hz. Peygamber aracılığı ile gönderdiği haberler hususunda Allah'ın tasdîki" olduğunu ifâde etmişlerdir (Bkz. *Şerh*, 8b).

1047 Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 101. el-Bakara sûresinde geçen "... Sana indirilene de inanırlar" (el-Bakara 2/4) ifadesi doğrudan Kur'an'a olduğu kadar Hz. Peygamber'e indirilen fakat Kitâb'da yer almayan hükümlere de işaret edebilir (Bkz., *Te'vilât*, I, 15). Nitekim ona göre meselâ, zina suçu için uygulanan recm cezası, Kur'an'da bulunmayıp Hz. Peygamber'in dilinde ifâde bulan bir vahiydir (Bkz. *Te'vilât*, I, 374).

1048 Meselâ Ebû'l-Yûsuf el-Pezdevî (493/1099) ve Ebû'l-Mu'in en-Neseffî (508/1114), sahâbîlerin fazîlet sıralamasını yaparken Ebû Dâvûd ile *Sünen*'ine mürâaat etmiştir (Bkz. Pezdevî, Ebû'l-Yûsuf Muhammed, *Usûlu'd-Dîn*, "Ehl-i Sünnet Akâidi" ismiyle çeviren Şerafettin Gölcük, İstanbul 1980, s. 282; Neseffî, *Tebîrât*, II, 910; a.mlf., *Temhîd*, s. 113). Neseffî'nin zikrettiği bu ve yine Ebû Dâvûd'a atfen naklettiği aynı mânâdaki diğer hadisler, gerçekten de zikrettiği senedlerle *Sünen*'de yer almaktadır (krş.. Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 8, 4627, 4628 ve 4629 no'lu hadisler).

1049 Meselâ Bkz. *Şerh*, 2b, 12a; Pezdevî, *Usûlu'd-Dîn* (Ehl-i Sünnet Akâidi ismiyle çev.: Şerafettin Gölcük, İstanbul 1980), 5, 219, 354; Neseffî, *Tebîrât*, I, 17, 130; II, 798, 910; *Temhîd*, 101.

“ehl-i hadisın kelâmcıları”¹⁰⁵⁰, “ehl-i hadisın fakîhleri”¹⁰⁵¹ gibi ibârelerle hadisçilere gönderme yapılır ve Evza’î (157/773), Süfyân es-Sevrî (161/778) ve İshâk b. Râhûye (238/852) gibi hadisçiler yanında İmâm Mâlik (179/795), Ahmed b. Hanbel (241/855), Muhammed b. İsmail el-Buhârî (256/869), Ebû Dâvûd es-Sicistânî (275/888) ve İbn Huzeyme (311/923) gibi eser sahibi hadis âlimleri bu gruplar içinde sayılır. Ancak bu isimlere, kelâmî bir mes’eledeki farklı görüşlerin nakli sadedinde atıfta bulunulmuştur. Halbuki müntesipleri bir tarafa, İmâm Mâtürîdî’nin vefât ettiği 333 (944) tarihinde bile hem *Küttüb-i Sitte*’yi oluşturan eserler, hem de bunların müelliflerine kaynaklık eden diğer yazılı edebiyât kulanıma açık durumdadır. Yani artık hadisler, bu alana ait edebiyatın en önemli örneklerinde kayıt altına alınmıştır.¹⁰⁵²

Nitekim Ebû’l-Mu’in en-Neseffî de, tek tek adını vermese bile “hadisçilerin bazı musannefâtından” bahseder.¹⁰⁵³ Dolayısıyla Mâtürîdîler, kitaplarında zikrettikleri hadislerin kaynağını vermeye pek ihtiyaç duymamış olmalıdırlar. Nitekim bu bağlamda verdikleri bilgiler, hadisın izâfe edildiği kaynak, muttasıl olup olmadığı gibi tavsîfî hususlar olup kendileri açısından metnin kabûlünü etkileyen hususlar değildir. Mâtürîdiyye’nin red veya kabûlüne konu olan kısım, metindir. Bu bağlamda sahîh, meşhur, makbûl, ma’rûf, müstefiz gibi pek çok istilâhın Mâtürîdî ulemâ tarafından doğrudan metne yönelik olarak kullanıldığı söylenebilir. Gerçi bu husus sadece Mâtürîdiyye’ye has değildir. Senedin kopuk olup olmadığı, burada ismi geçen râvîlerin rivâyet ehliyetine sahip olup olmadıkları gibi hususları öncelikle dikkate alanlar hadisçilerdir.¹⁰⁵⁴ Hadisçiler dışında kalan ulemâ ise genelde hadisın senedin-

1050 Meselâ Bkz. *Şerh*, 4a; 24a; Neseffî, *Temhîd*, 100; Sâbûnî, *Bidâye*, 64.

1051 Meselâ Bkz. Neseffî, *Temhîd*, 101; Sâbûnî, *a.g.e.*, 89.

1052 Nitekim 388/998’de vefât eden Hattâbî’nin “Horasan ehli (hadis kitapları içinde daha ziyâde) Buhârî ile Müslim’in kitaplarına düşkündür” şeklindeki ifâdesi de, hadis edebiyatının önde gelen kitaplarının o tarihlerde ve o bölgede tedâvülde olduğunu göstermektedir (Bkz. *Me’âlimü’s-Sünen*, Münzirî’nin *Muhtasarı Süneni Ebi Dâvûd*’u ile birlikte, Beyrut trs., I, 11).

1053 Bkz. *Tebşıra*, II, 845.

1054 Hadisçinin öncelikli amacı, sened ve metniyle bir bütün olarak ve en doğru şekliyle “hadisın” naklidir. Bu nedenle her bir râvînin ismi, vefât tarihi, nisbesi ve nereli olduğu, hocaları ve talebeleri, rivâyet ehliyetine sahip olup olmadığı, senedin kopuk olup olmaması, metnin merfû mu yoksa mevkûf mu olduğu, lâfzında değişiklik bulunup bulunmadığı gibi pek çok husus hadisçi için önemlidir. Hadis usûlü kitapları bu ve benzeri pekçok konuya tahsis edilmiş istilâhlarla doludur. Halbuki, diğer ilim dallarında yazılan eserlerde bir hadisın senedi ve metni ile ilgili hususiyetlere nâdiren yer verilir. Hatta bu eserlerde hadisler genelde isnâdları hafzedilerek nakledilir. Zîrâ bu alanlarda çalışanların öncelikli amacı, metnin delâleti ve içerdiği hükümlerin yani “muhtevânın” naklidir. Dolayısıyla senede gösterilen titizlik hadis ulemâsına hastır, denilebilir. Nitekim İbn Hibbân (354/965) da “hadisçilerin, mesâîlerinin büyük çoğunluğunu metinlerden ziyâde râvîlerin ve isnâdların öğrenilmesine hasrettiğini, buna karşın fıkıhçıların

den ziyâde muhtevâ ve delâleti ile ilgilenmiş, asıl dikkatini buraya yöneltmiştir. Bu bakış açısına göre sened, kendisinden hüküm çıkartılacak metne ulaşma aracıdır. Şu halde asıl dikkat, araca değil amaca yöneltilmelidir. Nitekim Mâtürîdiyye'ye göre ancak böyle bir yaklaşım, Şâri'in o ifade ile ne kastettiğini anlamamızı sağlar. Zirâ sözün sahibi, o ifade ile akla gelen ilk ve zâhirî mânâdan ziyâde, bunun arkasında yatan ve bizi problemin çözümüne ulaştıracak başka bir mânâyı kastetmiş de olabilir.

Mâtürîdiyye'ye göre, hem mucize ile desteklenmesi hem de ismet sıfatına sahip olması nedeniyle peygamberin verdiği haber, kalbi tatmin edecek en doğru haberdur. Ancak böyle bir haberi bize nakleden râvîlerin hata yapmaları ve yalan söylemeleri ihtimâl dâhilindedir. Zirâ onların bu gibi eksikliklerden korunduklarına dair bir delil yoktur. Hz. Peygamber'den sâdır olan bir hadis, sahâbeden itibaren her nesilde böyle bir şüpheye mahâl bırakmayacak kadar çok râvî tarafından nakledilirse mütevâtir olur. Bu tip haberler (zarûf) ilmi gerektirir; hiçbir şüpheye düşmeden delil kabul edilebilir.¹⁰⁵⁵ Mâtürîdiyye'ye göre bir hadis rivâyet yönüyle yani râvî sayısının çok olması sebebiyle mütevâtir derecesine ulaşabileceği gibi, muhtevâsıyla amelin yaygınlaşması yoluyla da bu seviyeye çıkabilir. Yani hadis kendisini tevâtür derecesine ulaştıracak râvî çokluğuna sahip olmasa bile içerdiği mânâ sebebiyle insanlar arasında çok iyi bilinir hale gelebilir. Böyle bir özelliğe sahip olduğunda onun bir hadis formunda rivâyetine ihtiyaç duyulmaz. Bu konuda İmâm Mâtürîdî şöyle demektedir:

“Benimsediğimiz temel kural şudur ki; amelî mütevâtir, amel edilmeye en layık haberdur. Zirâ nesilden nesile yaşanarak nakledilen ve bilinegelen böyle bir haber ile insanlar ancak çok yaygın olduğu için amel ederler. Bu özelliği ise insanları, onu rivâyet etmekten müstağnî kılar.”¹⁰⁵⁶

Dolayısıyla meselâ Ebû'l-Mu'în en-Nesefî'nin (508/1114) “pek çok tarîkten geldiği için mütevâtir kapsamındadır” dediği¹⁰⁵⁷ “Şefâatim, ümmetimin kebîre sahipleri içindir” hadisi, “rivâyet yönüyle mütevâtir” grubuna girmektedir.

metinler ve bunlardan çıkan hükümlerle meşgul olup mânâ ile rivâyeti yeterli gördüğünü” ifade etmektedir. Bkz. *Sahîh (el-İhsân bi-tertibî Sahîhi İbn Hibbân, thk. Şuayb el-Amavût),* Beyrut 1997, I, 159.

1055 Bu konuda meselâ Bkz. *Şerh* 88b; Nüreddin es-Sâbüni, *el-Bidâye fi Usûli'd-Dîn* (haz. Bekir Topaloğlu), Ankara 1995, s. 17; Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Keşfü'l-Esrâr*, II, 4-5. Mâtürîdiyye'ye göre de böyle bir haberle hâsıl olan bilgi, zarûfidur. Yani bu haberden istidlâlde bulunan kişi için hâsıl olabileceği gibi bulunmayan kişi için de bilgi hâsıl olur. Hatta bir takım öncülleri tertibe koyma yeteneğine sahip olmayan çocuklar için bile böyle bir bilgi meydana gelir (Bkz. Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *a.g.e.*, II, 6).

1056 İmâm Mâtürîdî, *Te'vîlât*, I, 128-129. Bu konuda ayrıca Bkz. *Şerh*, 61b.

1057 Bkz. Nesefî, Ebû'l-Mu'în, *Tebşîratu'l-Edille*, Dımaşk 1990, II, 793.

Mâtürîdiyye'ye göre "Vârise vasiyet olmaz" hadisi ise muhtevâsı ile amelin yaygın hâle gelmesi sebebiyle mütevâtir sınıfına dâhil edilen yani "amelî mütevâtir" kabul edilen haberlerdendir.¹⁰⁵⁸

Hız. Peygamber'den sâdır olan hadis birinci asırda değil de ancak ikinci ve üçüncü asırlardan itibaren mütevâtir seviyesine ulaşırsa "meşhûr" adını alır. Haberin rivâyet keyfiyetindeki bu özellik sebebiyle meşhûr ile hâsıl olan bilgi zarûrî değil "ilm-i tuma'nîne"dir. Zirâ ulemânın böyle haberleri kabul edip amele değer bulmaları kendisini mütevâtir kadar olmasa da ilmi ve ameli gerektiren bir delil durumuna getirmektedir.¹⁰⁵⁹ "Yeryüzü benim için bir mescid ve temiz bir mekân olarak yaratılmıştır..."¹⁰⁶⁰, "Benden sonra Ebû Bekir ve Ömer'e uyunuz"¹⁰⁶¹, "İmâmlar Kureyş'tendir"¹⁰⁶² hadisleri, ayrıca kabirde azâbın varlığına delâlet eden hadisler¹⁰⁶³ Mâtürîdiyye'ye göre meşhûrdur. Mâtürîdî ulemânın, müstefiz ve ma'rûf gibi ıstılâhları da meşhûr mânâsında kullandığı görülmektedir. Hatta bu terimlerin tamamı zaman zaman aynı hadis için dahî kullanılabilmektedir.¹⁰⁶⁴

Mütevâtir ve meşhûr ile ilgili diğer önemli bir nokta da bu ıstılâhlardan sonra hemen her zaman, "bu konuda selefin icmâ'ı oluşmuştur", "fukahâ bunu kabul etmiş, delil olarak kullanmıştır", "selefin kavli de bu yöndedir", "bu fukahânın âmmesinin görüşüdür" gibi ifadelerle söz konusu rivâyetin muhtevâsıyla amelin kazandığı yaygınlığa dikkat çekilmesidir. Dolayısıyla bu ıstılâhların, senedin durumu ve tarîklerinin çokluğu sadedinde kullanıldığını söylemek yerine metne, daha doğrusu metnin uygulamasının kazandığı yaygınlığa işâret ettiğini düşünmek daha doğru görünmektedir. Nitekim Mâtürîdî ulemânın bu ıstılâhları kullandığı hadislerin senedleri, hadis ilmi kriterleri açısından incelendiğinde, tanımlarda dikkat çekilen hususlara çok da uymadığı görülür.

1058 Bu konuda geniş bilgi için Bkz. *Şerh*, 61b.

1059 Bkz. Ebû'l-Berekât en-Neseî, *Keşfu'l-Esrâr*, II, 6-7.

1060 Bkz. *Şerh*, 193a-193b. Hadis için Bkz. Ebû Dâvûd, *Salât*, 24; Tirmizî, *Salât*, 119; İbn Mâce, *Mesâcid*, 4; Dârimî, *Salât*, 111; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 83, 96.

1061 Bkz. Ebû'l-Mu'in en-Neseî, *Tebîrâ*, II, 860-861; a.mlf., *et-Temhîd fî Usûli'd-Dîn*, Kahire 1987, s. 112. Hadis için Bkz. Bkz. Tirmizî, *Menâkıb*, 16, 38; İbn Mâce, *Mukaddime*, 11 (97 no'lu hadis); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 382, 385, 399, 402.

1062 Bkz. *Tebîrâ*, II, 829; *Temhîd*, 108. Hadis için Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 129; IV, 421; Tabarânî, *el-Mu'cemu's-Sağîr* (Beyrut, 1985), II, 260; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 76, 501; Beyhakî, *Sünen*, VIII, 143-144.

1063 Ebû'l-Mu'in en-Neseî, *Tebîrâ*, II, 763.

1064 Meselâ Bkz. *Şerh*, 193a-193b; Ebû'l-Mu'in en-Neseî, *Tebîrâ*, II, 763

Hız. Peygamber'den sâdır olduktan sonra râvî sayısı veya muhtevâsıyla amelin yaygınlaşması gibi sebeplerle mütevâtir veya meşhûr seviyesine ulaşamayan hadisler ise âhâd haberlerdir. Nitekim İmâm Mâtürîdî de mütevâtir haberden bahsettikten sonra sözü, "bilgi gerektirmede ve Hız. Peygamber'den gelişinde mütevâtir seviyesine ulaşamayan haberlere" getirir.¹⁰⁶⁵ Âhâd haber konusu, genel itibarıyla hadisin Mâtürîdî kültürü içindeki yerini veya farklı bir ifadeyle mezhebin hadis kültürünü ortaya koyması açısından daha açık veriler sunmaktadır. Bu nedenle müstakil olarak incelenmesinde fayda olacaktır.

III. Mâtürîdiyye'nin Âhâd Habere Bakışı

Mâtürîdiyye'ye göre bu hadisler için râvilerden kaynaklanacak hata ve/veya yalan ihtimâl dâhilindedir. Bu nedenle kendisine müracaat edilmeden önce mutlaka doğruluğunun araştırılması gerekir.¹⁰⁶⁶ Gerçi bir âlimin veya mezhebin kelâm, fıkıh, fıkıh usûlü, tefsir gibi alanlarda fikir beyân ederken hadise vereceği yer, bu disiplinlerin özelliklerine göre nitelik ve nicelik açısından farklılık arz edebilecektir. Bununla birlikte Mâtürîdiyye'ye mensup ilim adamlarının uygulamaları, âhâd haberin sübûtu ile ilgili bu şüphenin fikir beyân edilen hemen her'alana yansıdığını göstermektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse bu yaklaşım itikâdî konularda "âhâd haber ilim ifade etmez ve dolayısıyla Akâid ile ilgili mes'eleler böyle haberlere binâ edilemez"¹⁰⁶⁷ şeklinde; diğer alanlarda ise "âhâd haber, sübûtunda şüphe olmayan ve asıl kabul edilen bilgi kaynaklarına arz edilmeden kullanılmamalıdır" tarzında ortaya çıkmıştır. Bu iki temel kuralın işletilmesi neticesinde sisteme uymadığı tespit edilen hadisler ya red ya da te'vîl edilmiştir.

1065 Bkz. *Kitâbü'l-Tevhîd* (nşr. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, s. 9. Ebû'l-Berekât en-Neseî'ye göre âhâd haber; bir, iki veya daha fazla kimsenin rivâyet ettiği, mütevâtir veya meşhûr derecesine ulaşamamış haberdur (Bkz. *Keşfu'l-Esrâr* II, 8).

1066 Bu konuda Bkz. Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, 8-9, 27; Ebû'l-Mu'in en-Neseî, *Tebşıra*, I, 16; Neseî, Necmüddin Ömer, *Metnu'l-'Akâid* (Taftâzânî'nin *Şerhu'l-'Akâid*'i ile birlikte), basım yeri ve yılı yok, s. 65. Mâtürîdiyye'nin konu ile ilgili bazı tespitleri ve örnek bir hadis için ayrıca Bkz. *Şerh*, 176b.

1067 İmâm Mâtürîdî "لأن خير الأحاد يوجب علم العمل به، لا يوجب علم الشهادة" (Âhâd haber, amelî konularda bilgi gerektirmekle birlikte şehâdet itikâd- konusunda gerektirmez) görüşündedir (Bkz. İmâm Mâtürîdî, *Te'vîlât*, V, 439). İfadede geçen "amel" ve "şehâdet" ile, fikhî ve itikâdî konular kastediliyor olmalıdır. Âhâd haberin itikâdî konulardaki bu konumu ile ilgili olarak ayrıca Bkz. *Şerh*, 12a; Ebû'l-Mu'in en-Neseî, *Tebşıra*, I, 131, 279; II, 803-804; Ebû'l-Berekât en-Neseî, *Keşfu'l-Esrâr*, II, 8.

A. Âhâd Haberinin İtikâdî Konulardaki Otoritesi

İmânın rükünlerine ve İslâm ile ilişkisine işaret eden Cibrîl Hadisi ile “İmân, altmış veya yetmiş kûsûr şubedir” hadisi hakkındaki tenkid ve yorumlar Mâtürîdiyye’nin âhâd haber hakkındaki yaklaşımına örnek olabilir.

Mâtürîdiyye’ye göre imân, hadd-i zâtında tasdikten ibarettir. İmân ile İslâm da aynı şeydir ve dolayısıyla her mü’min aynı zamanda müslim, her müslim de aynı zamanda mü’mindir. Bunlardan biri olmadan diğerrinin olması muhâldir.¹⁰⁶⁸ Bu iki terim arasında bir fark varsa o da sadece İslâm’ın belli bir muhtevânın zâhirine, imânın ise bu şeyin tasdîkine delâlet etmesi olacaktır.¹⁰⁶⁹ Mâtürîdiyye’ye göre Kur’ân’daki pek çok âyet bu hususa delâlet etmektedir.¹⁰⁷⁰ Mâtürîdî ulemâ bu çerçevede imânı tasdîk, ikrâr ve amelden müteşekkil sayanlara¹⁰⁷¹ itirâz eder. Bu kanaatte olanlar da bazı âyet¹⁰⁷² ve hadisleri delil getirmektedir. Muhâliflerin bu konuda kullandığı en önemli hadis delillerinden biri de Cibrîl Hadisi’dir. Bu hadiste Hz. Peygamber, imân ile İslâm’ı farklı şekillerde tarif etmektedir. Ancak Mâtürîdiyye bu hadisin lafızlarına itirâz eder. Zirâ sahîh rivâyetlerde zikredildiğine göre, “mâ el-îmân” (imân nedir?) şeklindeki birinci sorudan sonra sorulan ikinci soru “mâ el-İslâm?” (İslâm nedir?) şeklinde olmayıp “mâ şerâi’u’l-İslâm” (İslâm’ın şerâi’i nedir?) tarzındadır.

Bu rivâyetlere göre Hz. Peygamber’e “İslâm’ın şerâi’i nedir?” diye sorulmuş. O da kelime-i şehâdete ilâveten namaz, oruç, zekât gibi ibâdetleri saymıştır. Nitekim İmâm Mâtürîdî, hadisi önce “...Sonra İslâm’ı sordu. O da şöyle cevap verdi...” şeklinde nakletmiş¹⁰⁷³, fakat daha sonra bu hadisin lafızlarında

1068 Bkz. Mâtürîdî, *Kitâbü’l-Tevhîd*, s. 394; Ebû’l-Muîn en-Neseî, *Tebsıra*, II, 817; Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 91; Teftâzânî, *Şerhu’l-Akâid*, basım yeri ve yılı yok, s. 202.

1069 Bkz. *Kitâbu’l-tevhîd*, s. 394.

1070 Mâtürîdiyye’nin bu konuda delil gösterdiği âyetlerden bazıları şunlardır: “Mûsa dedi ki ‘Ey milletim! Eğer siz gerçekten Allah’a imân ettiyseniz ve samimi Müslümanlarsanız, sadece O’na dayanıp güvenin” (Yûnus 10/84), “Bunlar âyetlerimize imân etmiş müslümanlardı” (Zuhruf 43/69), “Bunun üzerine Lût’un memleketinde bulunan suçluların arasında mü’minleri çıkardık. Zâten orada kendini Allah’a vermiş bir tek ev halkından başka müslüman da bulamadık” (Zâriyât 51/35-36). Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Ebû’l-Muîn en-Neseî, *Tebsıra*, II, 817-818.

1071 Neseî’nin verdiği bilgilere göre bu kanaatte olanlar İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî, Evzâ’î, Medîneliler, Zâhirîler, Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhûye gibi ehl-i hadis İmâmlarının tamamı ile kelâmcılardan el-Hâris b. Esed el-Muhâsibî, Ebû’l-Abbâs el-Kalânîsî ve Ebû Ali es-Sekafî gibi isimlerdir (Bkz. *Tebsıra*, II, 798).

1072 İmânı tasdik, ikrâr ve amelden müteşekkil görenlerin en önemli delillerinden biri “Bedevîler ‘imân ettik’ diyorlar. Onlara ‘siz imân etmediniz, müslüman gözüktük deyin, İmân henüz gönüllerinize yerleşmedi...’ de” âyetidir. Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Ebû’l-Muîn en-Neseî, *Tebsıra*, II, 817.

1073 Bkz. Mâtürîdî, *Kitâbu’l-tevhîd*, 393. İmâm Mâtürîdî’nin *Te’vilâtu Ehli’s-Sünne* isimli tefsiri-

ihtilâf olduğunu, bazı rivâyetlerinde “İslâm’ın şerâi’i” ibaresinin geçtiğini ifâde etmiştir.¹⁰⁷⁴ Mâtürîdî’ye göre bu ikinci soruyu “İslâm nedir?” şeklinde rivâyet eden sahâbî râvî veya daha sonrakiler, “şerâi’” ifâdesini duymamış olmalıdır. Ya da râvî, müslüman olmadan mü’min ve mü’min olmadan da müslüman olunamayacağını bildiğinden “şerâi’” ifâdesini zikretmeye gerek duymamıştır.¹⁰⁷⁵ Ancak bu noktada Cibrîl Hadisi’nin meşhûr hadis kaynaklarının hemen tamamında¹⁰⁷⁶ yer aldığını, Mâtürîdiyye’nin tercih ettiği İbn Ömer tarîki de dâhil olmak üzere bu rivâyetlerin hiç birinde “şerâi’” ifadesinin yer almadığını belirtmekte fayda vardır. Bununla birlikte Mâtürîdiyye’nin “şerâi’” kelimesindeki ısrârı kendi içinde tutarlı gibi görünmektedir. Çünkü “şerî’at” kelimesinin çoğulu olan şerâi’, fiil ve amele delâlet eden bir lafızdır.¹⁰⁷⁷ Öyleyse “şehâdet, namaz, oruç, zekât ve hacc” cevabı için sorulan sorunun “İslâm nedir?” şeklinde olmasıyla, “İslâm’ın şerâi’i

nin şerhinde de bu hadisten bahsedilirken “İslâm için de şu cevabı verdi...” denilmiş, “şerâi’” ifâdesi zikredilmemiştir. Bkz. Ebû Bekir Semerkandî, *Şerhu Te’vîlâtî Ehli’s-sünne* (Şerhi Semerkandî), T.S.M.K., Medine Böl., No: 179, v. 129b.

1074 Bkz. *Kitâbu’t-tevhîd*, s. 396.

1075 Bkz. *a.g.e.*, s. 397. Ebû’l-Muîn en-Neseî (508/1114) de hadisi kendi şeyhlerinden işittiği ve içinde Ebû Hanîfe ve İmâm Maturîdî gibi kitap sahibi isimlerin bulunduğu senedlerle zikreder. Cafer b. Muhammed (432/1040) ve Ebû Abdillâh b. Ebî Hafs da, Neseî’nin senedlerinde geçen kitap sahibi müelliflerdendir. Nitekim Neseî, Cafer b. Muhammed’in ilmu’l-ahbâr (haberlerin bilgi değeri) konusunda, Ebû Hanîfe’ye kadar ulaşan muttasıl bir senedle belîğ bir çalışma kaleme aldığını ifade eder. Neseî’nin belirttiğine göre Ebû Abdillâh’ın da *Kitâbu’l-İmân* isimli bir çalışması vardır ve Cibrîl hadisinin “şerâi’” ifadesi bulunan bir rivâyeti bu eserde de yer almaktadır (Bkz. *Tefsîr*, II, 821). Nitekim Cibrîl Hadisi, Ebû Hanîfe’ye nisbet edilen “*el-Fıkhu’l-Ebsat*” (Bkz. *el-Fıkhu’l-Ebsat*, İmâm-ı A’zam’ın *Beş Eseri* içinde, der. ve çev. Mustafa Öz., İstanbul 1992, s. 45) ve yine kendisi tarafından rivâyet edilmiş hadislerin derlenmesinden oluşan “*Müsned*” (Bkz. Ebû Nuaym, *el-İsfehânî*, *Müsnedu Ebî Hanîfe*, thk. Nazar Muhammed el-Firyâbî, Riyâd 1415, s. 152) içerisinde de, Mâtürîdîlerin tercih ettiği ve hadisin diğer rivâyetlerine kıyasla sahîh bulunan şekliyle yer almaktadır.

1076 Hadisin bazı rivâyetleri için meselâ Bkz. Buhârî, İmân, 37; Tefsîru Sûre 31; Müslim, İmân, 1, 5, 10; Ebû Dâvud, Sünnet, 17; Tirmizî, İmân, 4; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 51. Cibrîl hadisinin isnâdları; râvîleri hakkındaki değerlendirmeler; metinlerinin tahrîfci, mukâyesesi ve inşası hakkında geniş bilgi için Bkz. Nazlıgül, Habil, *Hadiste Metin İnşası ve Metin İnşası Açısından Cibrîl Hadisi Rivâyetleri*, Kayseri 2005, s. 108-143.

1077 Meselâ lugatçı Ebû’l-Bekâ bu kelimeyi, “bir peygambere mahsûs fiil veya (daha öncekilerde bulunan bir fiilin) terki” şeklinde açıklar ve hakîkatte furû’a delâlet ettiğini söyler. Bu kelimenin usûl’e itlâkı ise mecâzîdir (Bkz. Ebû’l-Bekâ, *el-Küllîyyât*, Beyrut 1992, s. 524). XI/XVII. asır Osmanlı Hanefî-Mâtürîdî ulemâdan Kemâlüddîn Beyâzî (1098/1687) de “şerî’at” terimine yaklaşık aynı mânâyı vermektedir. Ona göre bu kelime, mükelleflerin dünya ve âhiret hayatını zenginleştirip süsleyen ve tebdîl ile neshe açık olan cüz’î hükümlere taalluk eder. Bu terimin küllî kâidelere itlâkı ise mecâzîdir. İşte Cibrîl hadisinde de, bu cüz’iyyâtın tamamı değil belli başlı olanları sayılmıştır (Bkz. *İşârâtü’l-merâm min ‘ibârâtî’l-İmâm*, Kahire 1949, s. 63).

nedir?” şeklinde olması arasında fark vardır. İmân tasdîkten ibâret olduğuna ve imân ile İslâm da aynı mânâyâ geldiğine göre, İslâm’ın amele delâlet edecek tarz-daki tarîfi, imânın tarîfinde geçen “tasdîk”e bir de amelin eklenmesini gerektirecektir. Halbukî Mâtürîdî ulemâ bunu kabul etmemektedir.

İmânın, tasdîke ilâveten amel ve ikrâr gibi rûkûnlerinin de olduğuna inanların delillerinden biri de “imânın çeşitli şubelerden oluştuğuna” delâlet eden hadistir. Bu hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “İmân altmış veya yetmiş küsur şubedir. En üst derecesi ‘lâ ilâhe illallâh’ demek; en alt mertebesi ise, ezâ veren bir şeyi yoldan kaldırmaktır. Hayâ da imânın bir şubesidir”.¹⁰⁷⁸ Bu hadis de Mâtürîdî ulemâ tarafından çeşitli açılardan tenkid edilmiştir. Öncelikle itikâdî konularda böyle bir hadisi kullanmak bâtıldır. Zirâ bu, bir âhâd haberdır ve dolayısıyla peygambere âdiyetinde şüphe vardır. Nitekim metinde geçen “veya” ifadesi, şüphe belirtisi olup râvide bulunması muhtemel bir gaflete delâlet etmektedir. Zirâ Hz. Peygamber’in böyle bir konuda tereddüde düşmüş olması düşünülemez. Bu gaflet emâresinden dolayı da bu hadisin delil olarak kullanılması fâsittir. Bu hadis Kitâb’a da muhâlifdir. Zirâ Kur’ân’daki pek çok âyet imân ile İslâm’ın ve dolayısıyla imân ile amelin farklı şeyler olduğuna delâlet etmektedir.¹⁰⁷⁹

Mâtürîdiyye’nin itirâzına uğrayan bu hadisin çeşitli rivâyetleri de meşhûr hadis kaynaklarının hemen hepsinde yer almaktadır.¹⁰⁸⁰ Bu rivâyetlerin bir kısmında gerçekten de râvinin şüphesine delâlet eden “altmış veya yetmiş küsur” ifadesi bulunmaktadır. Ancak hadisin bu şüphe lafzını içermeyen rivâyetleri de vardır. Meselâ, Tirmizî’nin bir rivâyetinde hadis “İmân, altmış dört şubedir” şeklinde bir lafza sahiptir.¹⁰⁸¹ Dolayısıyla Mâtürîdiyye’nin hadise yönelttiği itirâzın, lafızlarından ziyade onun muhtevâsı ile ilgili olduğu söylenebilir. Zirâ hadis, tasdîke ilâveten diğer çeşitli şubelerin de imânın sübûtu ile doğrudan ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Bu gibi hadislerin Mâtürîdiyye’ye mensup bazı ulemâ tarafından reddedilmeyip “başta amel olmak üzere tasdîk ve ikrâr dışındaki hususlar, imânın aslına değil fîrûna delâlet eder. İmânın bunlara itlâkı ise mecâzî olup kâmil ve tam bir imân için söz konusudur” denilerek tevîle tâbi tutulduğunu ifade etmekte yarar olacaktır.¹⁰⁸²

1078 Hadisin bu rivâyeti için Bkz. Müslim, İmân, 35.

1079 Neseffî’nin açıklamaları için Bkz. *Tebîrâ*, II, 803.

1080 Bkz. Buhârî, İmân, 3; Müslim, İmân, 35; Tirmizî, İmân, 6; Ebû Dâvud, Sünnet, 15; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 414.

1081 Bkz. Tirmizî, İmân, 6. Mezkûr rakam Buhârî’de “altmış küsur”; Müslim ve Tirmizî’nin birer rivâyeti ile Ebû Dâvud’da “yetmiş küsur” şeklinde geçmektedir.

1082 Bu konuda bilgi için meselâ Bkz. Aynî, Bedrüddin, *‘Umdetü’l-kâfî*, I, 127-128.

B. Âhâd Haberinin İtikâdî Konular Dışındaki Otoritesi

Âhâd haberlerin, özellikle akâid konularında delil oluşu noktasında ortaya çıkan bu durum, Mâtürîdiyye'nin fikir beyân ettiği diğer alanlar için de aynen geçerli görünmektedir. Özellikle de mezheb görüşüne uymayan haberler; genelde sübûtunda şüphe bulunmayan delillere arz edilerek, kimi zaman da "âhâd olduğu" gerekçesiyle reddedilmiş veya arz edildiği delil ile arası te'lif edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle ele alınan konu ile ilgili rivâyet nakledilirken, sık sık bu malzemenin âhâd cinsinden olduğu, ilim ifâde etmeyeceği vurgulanmış, sonra da "eğer sâbitse...", "eğer sahîhse..." gibi kayıtlar konularak te'vile gidilmiştir.

Meselâ, Mâtürîdîler, "(Yahudîler) Süleymân (a.s.)'ın hükümrânlığı hakkında şeytanların uydurup söylediği şeylere tâbi oldular"¹⁰⁸³ âyetinin tefsiri sadedinde, "şeytanların söylediği" bu şeylerin ne olduğu konusunda vârid olan rivâyetleri¹⁰⁸⁴ aktardıktan sonra, "Bu nakillere dayanarak kesin bir şey söylenemez. Zirâ bunların hepsi âhâd haberdür" yorumunu yapmışlardır.¹⁰⁸⁵ Yine Yahudîlerden, kesmeleri istenen¹⁰⁸⁶ sığırın vasıfları hakkında vârid olan "Eğer azmedip herhangi bir ineği kesselerdi onlara yeterdi. Ancak işi zora soktular. Allah da onların durumunu zora soktu" şeklindeki haber de Mâtürîdiyye'nin itirâzlarına hedef olmuştur. Nitekim İmâm Mâtürîdî'ye göre bu haber sahih değildir. Zirâ bu hadis Allah'ın hükmünde bedâ,¹⁰⁸⁷ ve değişiklik olduğunu ifâde etmektedir. Bu ise küfürdür. Bir peygamber şöyle dursun, sıradan bir Müslüman bile böyle bir şey söylemez.¹⁰⁸⁸

Mâtürîdiyye bu habere usûl açısından da itirâz etmektedir. Mâtürîdî ulemânın ifâdesine göre bazıları, bu hadisten hareketle nuzûl esnasında hitâbın umûm ifâde edeceğini, bu hitâb ile ilgili beyânda gecikme olmasının câiz olmadığını, eğer gecikirse bu beyânın nesih mânâsına geleceğini savunmuşlardır. Beyânın te'hîrini

1083 el-Bakara 2/102.

1084 Bu rivâyetler için ayrıca Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 444 vd.

1085 Bkz. *Şerh*, 38b-39a.

1086 el-Bakara 2/67-68.

1087 Bedâ', "Allah'ın belli bir şekilde vukû bulacağını haber verdiği bir olayın, daha sonra başka bir şekilde gerçekleşmesidir." Bedâ' hakkında geniş bilgi için Bkz. İlhan, Avni, "Bedâ'", *DİA.*, V, 290.

1088 Mâtürîdiyye'ye göre Yahudîlerden kesmeleri istenen inek, başlangıçta da mukayyed idi yani belirli vasıfları vardı. Ancak Allah bu ineği, Yahudîlerin istemine bağlı olarak vasfetmiştir. Yoksa bu vasıflar, suâle binâen ihdâs edilmiş değildir. Allah, onların böyle bir açıklama isteyeceğini bildiğinden, ineğin vasıflarını başlangıçta bildirmemiştir. Aksi takdirde, Allah'ın ilk emrinden dönmüş olması ve ilminde bir takım değişikliklerin meydana gelmesi kaçınılmaz olur. Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 62; *Şerh*, 34a.

câiz gören ve bunun nesih olmayacağını savunan Mâtürîdiyye¹⁰⁸⁹, âhâd olduğu gerekçesiyle bu haberi kabûle yanaşmamıştır. Zirâ haberde, Allah tarafından istenilen şeyin daha sonra değiştiğine ve zorlaştırıldığına yani neshe işâret vardır.¹⁰⁹⁰

Bu görüşleri ile Mâtürîdîlerin, en azından bir süre¹⁰⁹¹, Irak Hanefileri veya onlarla aynı usûlü savunan diğer Hanefî ulemâdan ayrıldığını ifade etmekte yarar olacaktır.¹⁰⁹² Nitekim Serahsî (490/1096), Yahudîlerin başından geçen bu hâdisenin şeklen beyân ama mânânen nesih olduğunu ifade eder. Ona göre konuyla ilgili olarak nakledilen bu hadis de, neshe işâret etmektedir.¹⁰⁹³ Dolayısıyla Serahsî için mezkûr hadisin her hangi bir problemi yoktur. Bu noktada dikkat çeken ikinci husus ise görüş farklılığının, haberin bizzat kendisiyle ilgili olmadığıdır. Zirâ bu konuda fikir beyân eden hiçbir kimse, Mâtürîdiyye'nin âhâd olmasına işaret etmesi dışında, haberin rivâyet kâidelerine göre taşıdığı değerden bahsetmemektedir.

Mâtürîdiyye fikhî konularda da benzer bir hadis tenkid mekanizmasını işletmektedir. Nitekim Mâtürîdî ulemâ meselâ meşhur hadis kitaplarının tamamında yer alan ve alış-verişte muhayyerliğin sınırına işaret eden "Alış-veriş yapan taraflar, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler" hadisine¹⁰⁹⁴ "Kur'ân'a ve umûmî belvâya

1089 Mâtürîdiyye'nin bu konudaki görüşleri için meselâ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 291; *Şerh*, 48b, 53a.

1090 Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 62; *Şerh*, 34a.

1091 Görebildiğimiz kadarıyla Mâtürîdiyye'nin müteahhir ulemâsından Ebû'l-Berekât en-Neseffî (710/1310) de sonuç itibâriyle Hanefî usûlcüler gibi düşünmektedir. Ona göre Yahudîlerin "Rabbine dua et, ineğin vasıflarını bize açıklasın" şeklindeki talebi, "ineğin vasıflarının beyânı" mânâsındadır. Yani böyle bir istek üzerine gelen açıklamalar birer "beyân"dır. Ancak Ebû'l-Berekât'a göre buradaki beyân, mutlak ifâdenin takyidi cinsindendir ki "nesih" makamındadır ve (emredilen bir şey) yapılmadan önce nesh edilebilir. Ebû'l-Berekât bu açıklamayı yaptıktan sonra Hz. Peygamber'e izâfe ettiği bu hadisi nakleder (Bkz. *Medâriku'l-Tenzil*, I, 55). Bundan da anlaşılan şudur ki o bu hadisi, Mâtürîdiyye gibi reddetmeyip Hanefî usûlcüler gibi "nesh"e işâret saymıştır.

1092 Hanefî usûlcüler Cessâs (370/980) (Bkz. *el-Fusûl fi'l-Usûl*, İstanbul 1994, II, 50) ve Serahsî'ye göre geciken beyân, nesih ifâde etmektedir. Serahsî'ye göre Yahudîlerin başından geçen bu hâdis, şekil itibâriyle beyân olmakla birlikte, mânâ açısından nesihdir (Bkz. *Usûl*, II, 83). Serahsî, bu hâdisle ilgili âyetlerde "nassa ziyâde yoluyla beyân" bulunduğunu ifâde etmekte ve şöyle demektedir: "Bize göre bu, neshe denk bir durumdur. Zirâ nesih ancak, asıl hitaptan sonra meydana gelir. İbn Abbas'ın "Eğer herhangi bir ineği kesselerdi, kendilerine kâfi gelirdi..." şeklindeki haberi de buna işâret etmektedir. Bu da, ilk emrin kolay olanı ihtivâ etmesine rağmen, daha sonra zor olanla nesh edildiğine delâlet eder" (Bkz. *Usûl*, II, 34).

1093 Bkz. *Usûl*, II, 34, 83.

1094 Hadis için Bkz. Buhârî, Büyû', 19, 22, 42-47; Müslim, Büyû', 43; Ebû Dâvûd, Büyû', 53; Tirmizî, Büyû', 26; Nesâî, Büyû', 4, 8-10; İbn Mâce, Ticârât, 17; Dârimî, Büyû', 15; İmâm Mâlik, Büyû', 79; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 56; II, 4, 9, 52, 54, 73, 119, 135, 183, 211; III, 402, 403, 434; IV, 425; V, 12, 17, 21-23.

aykırı bir haber-i vâhid olduğu” gerekçesiyle itirâz etmiştir. Çünkü Kur’ân’da “Ey imân edenler, karşılıklı rızâya dayanması hâli müstesnâ, mallarınızı bâtil (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vermek suretiyle) yemeyin”¹⁰⁹⁵ buyrulmuştur. Mâtürîdiyye’ye göre bu haber umûmî belvâya da aykırıdır. Çünkü ticâretin ne demek olduğu akıl sahiplerince malûmdur ve ticâret ehlinin tamamı, bu hadisin hilâfına amel etmektedir. Akid meclisinden ayrılmayı, hikmet sahibi olsun sefil olsun, hiç kimse ticâretin bir parçası olarak görmez. Dolayısıyla mes’ele, umûmî belvâ haline gelmiş olmaktadır. Böyle bir mes’elede şazz bir bilginin bulunması câiz değildir. Öyleyse böyle bir hadisin vârid olması câiz değildir ve rivâyette bir hata vardır. Eğer gerçekten vârid olduysa ya neshedilmiştir ya da zâhirine bakılmayıp başka mânâlara hamledilmelidir.¹⁰⁹⁶ Nitekim İmâm Mâtürîdî de hadisi te’vîl etmektedir. Ona göre hadisin, meclisten ayrılmaya hamledilmesi âyetin zâhirini terk etmek demektir. Oysa hadisten, âyet ile çelişmeyeceği bir mânâyı hamledilebilir. Meselâ satıcı, “şu fiyata sattım” dedikten sonra alıcının o meclis içinde “aldım” deme hakkı vardır. Ya da “şu fiyata sattım” diyen satıcının, alıcı “aldım” demeden vazgeçme hakkı vardır. Dolayısıyla İmâm Mâtürîdî’ye göre hadiste geçen “ayrılmadıkça” ifadesinin mekândan ayrılmaya veya bedenî ayrılığa hamledilmesi şart değildir.¹⁰⁹⁷

Mâtürîdiyye’nin bir hadisi arzettiği asıllardan biri de akıldır. Hadd-i zâtında bir bilgi kaynağı olan akıl, duyular ve haber gibi diğer bilgi kaynaklarından gelen verilerin değerlendirilerek bilgi haline getirilmesini sağlamaktadır. Nitekim İmâm Mâtürîdî’ye göre bir haberi nakleden râvîlerin yalan veya hatasını tespit etmenin tek yolu nazar yani akıldır.¹⁰⁹⁸ Mâtürîdiyye’ye göre akllî delilin değişikliğe ihtimâli yoktur; tek veche sahiptir. Sem’î delilin ise, çeşitli vecihlere ihtimâli olabilir. Zirâ lafız, muhtemel mânâlar taşıyan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle aklın gereklerine uygun vecihlerden birine sarf edilmelidir. Böylece hem akllî hem de sem’î delille amel edilmiş ve Allah’ın bize verdiği bu deliller birbiriyle çelişmemiş olur.¹⁰⁹⁹

Nitekim meselâ Hz. Âişe’nin, meşhur hadis kaynaklarının hemen tamamında yer alan “Önceleri on emme haram kılıyordu. Sonra bu beş emmeye çevrildi. Hz. Peygamber vefât ettiğinde (Kur’ân’da) okuduklarımız içinde bu (âyet) de vardı” şeklindeki rivâyeti¹¹⁰⁰ Mâtürîdiyye tarafından, “ya kendisinden böyle bir rivâyet sâbit değildir, ya da yanılmıştır” denilerek reddedilmiştir. İmâm Mâtürîdî’ye göre

1095 en-Nisâ 4/29.

1096 Bkz. *Şerh*, 184b.

1097 İmâm Mâtürîdî’nin bu konudaki görüşleri için Bkz. *Te’vîlât*, I, 405.

1098 Bkz. *Kitâbü’l-Tevhîd*, s. 8, 9.

1099 Bkz. *Şerh*, 24b.

1100 Müslim, Radâ’, 24-25; Tirmizî, Radâ’, 3; Ebû Dâvûd, Nikâh, 11; Nesâî, Nikâh, 51; İbn Mâce, Nikâh, 35; Dârimî, Nikâh, 49; *Muvatta’*, Radâ’, 17.

Kur'ân'da bu konuda ne nâsîh ne de mensûh bir âyet görülebilmektedir. Kur'ân'dan bir âyetin kaybolduğunu söylemek de câiz değildir. Dolayısıyla Kur'ân'ın hal-i hazırda sâbit ve mahfûz olan "Sizi emziren anneleriniz size haram kılındı" âyetini, Hz. Âişe'nin böyle bir rivâyeti ile terk etmek mümkün değildir. Bu âyetle haram kılacak miktarın takyîd edildiğine dâir bir işaret ise yoktur.¹¹⁰¹ Gerçi Hz. Peygamber'in, Sehle bnt. Süheyl'e "Sâlim'i beş kere emzir (süt anası olur ve böylece) ona haram olursun" dediği de rivâyet edilmektedir.¹¹⁰² Ancak Mâtürîdiyye'ye göre bu durum, ya diğer insanlar dışında sadece Sâlim'e hâstır, ya da neshedilmiştir.¹¹⁰³ Nitekim Hz. Ali, Hz. Peygamber'in "Bir yudum emmek bile (ilk) iki yıl (emzirmenin) haram kıldığı gibi haram kılar" buyurduğunu nakletmektedir. İmâm Mâtürîdî'ye göre bu hadis, eğer sâbitse, bu konudaki "asıl" ve en güvenilir bilgidir.¹¹⁰⁴

Mâtürîdiyye'ye göre her türlü hastalıktan sâlim olan görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma duyuları, ortamın da müsâit olması durumunda, apaçık ve kesin bilgiye ulaştırır. Bu yolla elde edilen bilgi, zorunlu ve değişikliğe ihtimâl olmayan bilgidir. Ayrıca elde edilmesi en kolay olan, açık ve net olduğu için insanı kuşkuyla düşürmeyen bilgi de duyu bilgisidir.¹¹⁰⁵ Duyulara dayanan bilgi, şüpheleri izâle bakımından haberden daha açıktır. İşte bu sebeple, "Leyse'l-haberu ke'l-müşâhede/mu'âyene" (Haber bilgisi, duyu bilgisi gibi değildir) denmiştir. Yani haberde şüphe bulunabilir ama müşâhede ve mu'âyenede bulunmaz. Öyleyse haber, duyulara arz edilmelidir ki, söz konusu bu şüphe zâil olabilsin.¹¹⁰⁶ Bundan da Mâtürîdiyye'nin duyuların verilerine, haberden daha çok güvendiği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Mâtürîdiyye'ye göre, duyu bilgisine denk olabilecek haber, ancak mütevâtir haberdur. Yani, mütevâtir haberle elde edilen bilgiler, duyulara dayanan bilgiler gibi zorunlu bilgiyi gerektirir.¹¹⁰⁷

Kısaca ifade etmek gerekirse; Mâtürîdiyye'ye göre bir hadisin hattâ genel mânâsıyla bir lafzın değerlendirilmesi, sahip olunan bütün bilgi kaynaklarının aynı anda kullanılarak metnin sahibinin gerçek kastının anlaşılmasına yöneliktir. Çünkü herhangi bir kusuru olmayan kaynakların, aynı noktada buluşup aynı sonuca ulaşması beklenir.

1101 Bkz. *Te'vilât*, I, 384. Bu konuda ayrıca Bkz. *Şerh*, 176b.

1102 Hadis için Bkz. Müslim, *Radâ'*, 26; Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 10; Nesâî, *Nikâh*, 53; İbn Mâce, *Nikâh*, 36.

1103 Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 384; *Şerh*, 177a.

1104 Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 384. Bu konuda ayrıca Bkz. *Şerh*, 177a.

1105 Duyu bilgisi hakkında geniş bilgi için Bkz. Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, s. 4, 222, 224; *Şerh*, 104b, 159b-160a, 513a.

1106 Bkz. *Şerh*, 104a, 269a.

1107 Bkz. Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Keşfü'l-Esrâr*, II, 4-6.

IV. Hadisin Mâtürîdî Kültürü İçindeki Yeri

Ana hatlarıyla vassfetmeye çalıştığımız bu genel yapısıyla hadis, Mâtürîdî ulemânın eserlerinde bazen hükümün dayandırıldığı delil olarak arz edilir, bazen de ona Kur'ân'ı te'vîl, tahsîs, takyîd ve nesih gibi önemli yetkiler verilir.

A. Hadisin Hüküm Koyabilme Yetkisi

Mâtürîdîlere göre meselâ besmelenin Fâtîha sûresi'nin bir parçası değil de Kur'ân'dan bir âyet olması¹¹⁰⁸; zinâ yapan bekâr câriyeye celde cezâsı uygulanması gerektiği¹¹⁰⁹; kabir azâbı, şefâat, Kevser, Havz ve Mîzân gibi semiyâyât¹¹¹⁰ tekâbü'l eden konularda kullanılan temel deliller hadislerdir. Ancak kanaâtimizce bu hususun yani hadisin müstakil olarak hüküm koyabilme yetkisinin, mezhebin genel usûlü ve kabul ettiği diğer bilgi kaynaklarının dikkate alınarak değerlendirilmesinde fayda olacaktır. Zirâ bu örnekler Kur'ân'ın bahsetmediği, ayrıntısına

1108 Mâtürîdiyye, bu konuda Übeyy b. Ka'b'ın Hz. Peygamber'den naklettiği "Sana, benden önce sadece Hz. Süleymân'a indirilen bir âyet öğreteceğim" deyip bunun besmele olduğuna işaret buyurduğu hadisi delil getirmişlerdir. Bu hadis için meselâ Bkz. Dârekutî, Sünen, I, 310. Mâtürîdiyye'ye göre ayrıca "Namazı kulum ile kendi aramda iki kısma ayırdım" şeklinde başlayan kudsî hadis de aynı hususa delâlet etmektedir. Bu hadis için Bkz. Hadis için meselâ Bkz. Müslim, Salât, 38; Nesâî, İftitâh, 23. Bu hadislerden çıkarılan mânâ ve konu hakkında geniş bilgi için Bkz. İmâm Mâtürîdî, *Te'vîlât*, I, 6-7.

1109 Allah Te'âlâ Kur'ân'da "...Evlendikten sonra fuhûs yapan câriyelerin cezâsı, hür kadınlara uygulanan cezânın yarısıdır..." buyurmuş fakat aynı suçu işleyen bekâr câriyelerin cezâsına değinmemiştir. Mâtürîdiyye, "Hz. Peygamber, zinâ yapan câriyeye, evlenmemiş dahî olsa, celde cezâsı uygulanmasını emretti" ve "Hz. Peygamber, zinâ yapan evlenmemiş bir câriyeye ne yapılması gerektiğini soran bir adama, 'celde vur. Eğer tekrar yaparsa yine celde vur' demiş, üçüncü veya dördüncü defasında ise 'tekrar yaparsa bir ip mukâbilinde bile olsa onu sat' buyurdu" gibi hadislerle dayanarak böyle câriyelere celde vurulması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Bu konudaki hadisler için Bkz. Buhârî, 'İtk, 17; Hudûd, 35; Buyû', 66, 110; Müslim, Hudûd, 30-32; Ebû Dâvud, Hudûd, 33; Tirmizî, Hudûd, 8, 13; İbn Mâce, Hudûd, 14; Dârimî, Hudûd, 18; *Muvatta'*, Hudûd, 14; Ahmed b. Hanbel, II, 249, 376; IV, 116-117. Mâtürîdiyye'nin bu konudaki kanaati hakkında geniş bilgi için Bkz. İmâm Mâtürîdî, *Te'vîlât*, I, 402; *Şerh*, 183a.

1110 Özellikle de sem'iyât ile ilgili bahislerin pekçoğu hakkındaki haberler, âhâd tarîkiyle varid olmuştur. Zirâ kat'î olarak kabul edilen Kitâb ve mütevâtir haberin bu konulara delâleti büyük çoğunlukla zannîdir. İşte bu sebeple Mâtürîdî ulemâ, özellikle de âhîret ahvâli ile ilgili mes'elelerde kullandığı hadisleri, aslında âhâd olmalarına rağmen meşhûr, mânevî mütevâtir, müstefiz, ma'rûf gibi vasıflarla anmıştır. Böylece bu vasıflarla vassfedilen haberlerin subûtu, "zannî" olmaktan çıkarak "delil" olacak konuma gelmiştir. Nitekim Ebû'l-Muîn en-Nesefî meselâ kabir azâbı konusunda vârid olan haberlerin şöhrat ve istifâza derecesine ulaştığını, bu dereceye ulaşan haberlerin ise "istidlâlî ilim" gerektireceğini söyler (Bkz. *Tefsîr*, II, 763).

girmedığı veya delâletinin açık olmadığı mes'elelerde hadisin hüküm koyabilme yetkisi ile alâkalıdır. Mâtürîdiyye bu alanlarda hadise hüküm koyabilme yetkisi tanımaktadır. Ancak Kur'ân'ın hiç değinmediği veya değinip ayrıntısına girmedığı fikhî bazı mes'elelerde özellikle de teabbudî konularda hadis kullanmaktan başka çare yoktur. Bu sadece Mâtürîdiyye için değil bu alanlarda fikir üreten herkes için geçerlidir. Dolayısıyla bu durum bir kişinin veya bir mezhebin hadise mürâcaatının niteliği konusunda ölçü alınmamalıdır. Kaldı ki, hükmün bina edildiği hadis Mâtürîdiyye tarafından genelde "sahih", "meşhûr", "müstefiz" ve "amelî mütevâtir" gibi terimlerle vasedilir. Yani zikri geçen bu yetki, böyle vasıfları bulunmayan bir hadise yani haber-i vâhide kolay kolay tanınmamaktadır.

B. Hadisin Kur'ân Üzerindeki Yetkileri

Mâtürîdiyye hadise, Kur'ân'ın temâs ettiği bir hususta yerine göre onu te'vîl, tahsis, takyid ve neshetme gibi önemli yetkiler de vermektedir. Kanaatimizce bu husus, hadisin sistem içinde oynadığı role delaleti açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple konunun bazı örnekler ile izâhında yarar olacaktır.

Mâtürîdiyye'ye göre "Ey imân edenler! Allah'tan O'na yaraşır şekilde korkun..."¹¹¹¹ âyeti, zâhir itibâriyle, kullara güçlerinin yetmeyeceği bir sorumluluk yüklemektedir. Çünkü Allah'tan, O'na yaraşır bir şekilde korkmaya hiç kimsenin gücü yetmez. Bu nedenle âyetin, sarfı (tevîli) gerekir. İmâm Mâtürîdî'ye göre Hz. Peygamber'den nakledilen şu hadis âyeti te'vîl etmektedir: "Allah'ın kulları üzerinde, kulların da Allah üzerinde hakları vardır. Allah'ın kullar üzerindeki hakkı, kendisine ibâdet edip O'na hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Kulların Allah üzerindeki hakkı ise, eğer ibâdet edip şirk koşmazlarsa, kendilerini cennete koymasıdır".¹¹¹² Bu hadise göre âyette geçen "Allah'tan korkun" ifâdesi, "O'nu inkâr etmeyin" mânâsına gelmektedir.¹¹¹³ Ancak bu noktada hadis olmasa da aklın, âyetin zâhirî mânâsıyla amel edilemeyeceğine karar vermiş olduğu söylenebilir. Çünkü "O'ndan hakkıyla korkmanın insan tâkâtını aşacağı", aklın sâbit bir hükümdür. Nitekim İmâm Mâtürîdî'nin bildirdiğine göre "Allah'tan O'na yaraşır şekilde korkun" âyetinin "O'ndan gücünüz yettiğince korkun" âyetiyle¹¹¹⁴ nesh

1111 'Âl-i 'İmrân 3/ 102.

1112 Hadisin bazı değişik rivâyetleri için Bkz. Buhârî, Libâs, 101; Cihâd, 46; İsti'zân, 30; Tevhîd, 1; Müslim, İmân, 48-50; Tirmizî, İmân, 18 (2643 no'lu hadis); İbn Mâce, Züh'd, 35 (4296 no'lu hadis); Müsned, II, 525, 535; V, 236, 238, 242; III, 260-261; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 525, 535; V, 236, 238, 242; III, 260-261.

1113 Bkz. Te'vîlât, I, 295. Ayrıca Bkz. *Şerh*, 140a.

1114 et-Teğâbun 64/16.

edildiği de ifade edilmiştir.¹¹¹⁵ Öyleyse âyetin bu kısmından anlaşılması gereken mânâ, zâhir mânâsı olmamalıdır. İşte bu noktada aynı âyetin son cümlesi “mutlaka Müslümanlar/teslimiyet göstermiş kişiler olarak can verin” diyerek te’vîlin yönünü belirlemiş olmaktadır. Mezkûr hadisin ise bu mânâyı teyid ettiği söylenebilir.

Benzer inceliklerin tahsis ve takyîd gibi işlemler için de geçerli olduğu söylenebilir. Bu hususun da bazı örnekler üzerinden değerlendirilmesi, uygulamayı göstermesi açısından önemli olacaktır. Meselâ, Kur’ân’ın çeşitli âyetlerinde bir kadının, aldığı mehri veya bir kısmını geri verip kocasından ayrılabilceği ifade edilmiştir.¹¹¹⁶ Ancak Mâtürîdiyye’ye göre bu gibi âyetler zâhirleri itibarıyla net bir miktara delâlet etmemektedir. Ancak bu delâlet Hz. Peygamber’den nakledilen bir hadis ile tahsis edilmiş, böyle bir durumda “mehirden fazlasının söz konusu olamayacağı” ifade edilmiştir.¹¹¹⁷ Nitekim bu hadise göre bir sahâbî ile eşi, aralarındaki geçimsizliği sebep göstererek Hz. Peygamber’e başvurmuş, boşanma isteklerini ifade etmişlerdi. Hz. Peygamber kadına “Ondan (mehir olarak) aldığını geri verir misin? diye sordu. Kadın da “Evet. Hatta daha fazlasını!” deyince Hz. Peygamber “Hayır, fazlası olmaz!” buyurdu.¹¹¹⁸ Dolayısıyla Mâtürîdiyye’nin bu hadise dayanarak Kur’ân’ın umum mânâ ifade eden bir beyânını “bu miktar, en çok mehir kadar olabilir” diyerek tahsis ettiği söylenebilir. Ancak diğer taraftan böyle bir tahsis konusunda Mâtürîdiyye’nin temel kaynağının yine Kur’ân olduğu da ifade edilebilir. Zirâ Kur’ân, verilen mehrin geri alınmasını nehyetmekte, şartların boşanmaya sürüklemesi durumunda ise “bu miktarın” alınabileceğini ifade etmektedir. Bundan anlaşılan mânâ, ayrılık durumunda erkeğin alacağı miktarın en fazla “verdiği kadar” olduğudur. Mâtürîdiyye’nin, Kur’ân’ın çizdiği bu çerçevede bir tereddüdü veya bilgi eksiği yoktur. Dolayısıyla, Kur’ân’ı tahsis ettiğini ifade ettikleri hadis, mehirden fazlasının alınabileceğine cevâz veren muhâliflere¹¹¹⁹

1115 Bkz. *Te’vîlât*, I, 295.

1116 Nitekim Kur’ân’da “Onlara verdiğiniz bir şeyi almanız size helâl değildir. Yalnız, erkek ve kadının Allah’ın sınırlarında durmayacaklarından korkarsanız, o zaman kadının verdiği fidyede (mehir hakkından vazgeçmesinde) ikisine de bir günah yoktur” (el-Bakara 2/229) ve “Apacık bir edepsizlik yapmadıkları (huzursuzluk ve geçimsizlik yapmadıkları) sürece, verdiğinizin bir kısmını geri almak için kadınları sıkıştırmayın” (en-Nisâ 4/19) gibi âyetlerde, geçimsizlik şartına bağlı olarak kadının, aldığı mehri veya bir kısmını geri verip eşinden ayrılabilceğine dikkat çekilir.

1117 Mâtürîdiyye’nin bu konudaki kanaati için Bkz. *Şerh*, 83a-83b. Bu konuda ayrıca Bkz. İmâm Mâtürîdî, *Te’vîlât*, I, 381.

1118 Bu hadis için Bkz. Buhârî, Talâk, 12; Ebû Dâvûd, Talâk, 18; Nesâî, Talâk, 34, 53, İbn Mâce, Talâk, 22; İmâm Mâlik, *Muvatta’*, Talâk, 31; Dârimî, Talâk, 7; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 3.

1119 Mâtürîdiyye’nin beyânına göre Hasan el-Basrî, “geçimsizliğin sebebi erkek ise, ayrılık muka-

karşı kullanıldığı söylenebilir. Yani hadise mürâcaat şarta bağlıdır. Yani bir bakıma “Kur’ân’dan çıkardığımız bu mânâyı kabul etmiyorsanız, bizi destekler mâhiyetle hadis de vardır” denmektedir. Dolayısıyla hadis doğrudan mürâcaat kaynağı olmamış, muhâliflerin anladığı mânâ bağlamında kullanılmıştır.

Mâtürîdiyye, evlenilmesi haram olan kadınların sayıldığı âyette¹¹²⁰ geçen “sizi emziren analarınız, süt bacılarınız... size haram kılındı” ifâdesinin mutlak çerçevesinden hareketle bir yudum emmekle bile süt haramlığı doğacağı kanaatindedir. Emme yaşı konusunda ise Mâtürîdiyye’nin âyeti, “küçükken emme” şeklinde takyîd ettiği görülür. Mâtürîdiyye’nin bu konudaki dayanakları bir hadistir. Hz. Âişe’den nakledildiğine göre Hz. Peygamber, onu bir adamla otururken görmüştü. Bunun üzerine Hz. Peygamber’in yüzü değişti ve “Bu adam kim?” diye sordu. Hz. Âişe “Bu benim süt amcamdır” deyince Hz. Peygamber “Süt akrabalarının ne olduğunu iyi anlayın. Zirâ süt emme, açlığı gideren (miktar)dır” buyurdu.¹¹²¹ Mâtürîdiyye’ye göre bu hadisin mânâsını destekleyen başka hadislerle de vardır. Nitekim Hz. Peygamber, “Süt emzirme, eti (vücudu) geliştirip kemikleri kuvvetlendiren (şey)dir”¹¹²² ve “Süt emzirme, barsakları zorlayan (şey)dir”¹¹²³ buyurmuştur. İmâm Mâtürîdî’ye göre bu hadisler, emilen sütün açlığı giderdiği döneme işaret etmektedir. Bu ise küçük yaşta olur. Büyük insanın açlığı, anne sütü emmek suretiyle zâil olmaz, başka gıdalar da alması gerekir. Halbuki küçük çocuğun sindirim yapısı, ancak anne sütü emmeye müsaittir.¹¹²⁴ Nitekim Hz. Ali, Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “الجرعة تحرم كما يحرم حولان كاملان”¹¹²⁵ (Bir tek yudum emmek dahî, ilk iki yılın haram kıldığı gibi haram kılar).

İmâm Mâtürîdî’ye göre bu son hadis, eğer sâbitse, bu konudaki “asıl” ve “mutemed aleyh” hadistir.¹¹²⁶ Haramlık doğuracak süt emme döneminin ilk iki sene olduğu ekser-i ulemâ tarafından da kabul edilmiştir.¹¹²⁷ Ancak onların bu

bilinde birşey alamaz. Geçimsiz olan kadınsa, karşılıklı anlaşmaları kaydıyla, mehirден fazlası da alınabilir” demektedir. Hz. Ömer, İbn Ömer, İbn Abbâs, Mucâhid, İbrahim ve İmâm Şâfiî de bu kanaattedir (Bkz. *Şerh*, 83a). Nitekim Hattâbî de, ekser-i fukahânın bu görüşte olduğunu söyler (Bkz. Ebû Dâvûd, Talâk, 18, 2227 no’lu hadisin şerhi).

1120 Bkz. en-Nisâ 4/23.

1121 Bkz. Buhârî, Nikâh, 21; Şehâdât, 7; Müslim, Radâ’, 32; Ebû Dâvûd, Nikâh, 9; Nesâî, Nikâh, 51; İbn Mâce, Nikâh, 37.

1122 Hadis için Bkz. Ebû Dâvûd, Nikâh, 9; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 432; Mâlik, Muvatta’, Radâ’, 11.

1123 Hadis için Bkz. Tirmizî, Radâ’, 5; İbn Mâce, Nikâh, 37.

1124 Bkz. İmâm Mâtürîdî, *Te’vilât*, I, 384. Konu ile ilgili olarak ayrıca Bkz. *Şerh*, 177a.

1125 Hadis kaynaklarında böyle bir hadise rastlayamadık.

1126 Bkz. İmâm Mâtürîdî, *Te’vilât*, I, 384. Ayrıca Bkz. *Şerh*, 177a.

1127 Nitekim Şa’bî (103/721), Süfyân es-Sevrî (161/778), Evza’î (158/774) yanında İmâm

konudaki delilleri “Emzirmeyi tamamlamak isteyen için, anneler çocuklarını tam iki yıl emzirsinler”¹¹²⁸ âyetidir. Dolayısıyla Mâtürîdiyye’nin de bu konuda âyeti mi yoksa “eğer sabitse” demek suretiyle sübûtundan şüphe ettikleri de dâhil olmak üzere bazı rivâyetleri mi delil aldıkları tartışılabilir durumdadır. Hattâ, tamamen varsayıma dayansa bile, mezkûr hadisler olmasaydı Mâtürîdî ulemânın âyetin mutlak ifadesi konusunda nasıl bir tavır takınacakları da sorgulanabilir. Eğer süt haramlığı doğuran emme yaşı Mâtürîdiyye tarafından bu durumda da “iki” olarak tespit edilirse, bir âyetin başka bir âyetle takyîd edildiği ve bu konuda rivâyetlere gerçek mânâda ihtiyaç duyulmadığı söylenebilecektir.

Bu gibi bilgilerden hareketle, Kur’ân’ın hadisle takyidi veya tahsis konusundaki Mâtürîdiyye açısından üç hususun dikkatte alınması gerektiği söylenebilir. Zirâ bu hususlar hadisin sistem içindeki yerini tespit açısından önem taşımaktadır:

1. Her şeyden önce Mâtürîdîlere daha doğrusu mezhebin mutekaddim ulemâsına göre te’vîl, takyid ve tahsis gibi işlemler beyân-ı tağyîr değil beyân-ı tefsîr işlemleridir. Böyle olunca Kur’ân üzerinde icrâ edilecek bu gibi işlemler için mütevâtîr veya meşhûr bir nakile ihtiyaç duyulmayacaktır.

2. Mâtürîdiyye’de, âhâd habere Kur’ân’ı ile tahsis ve takyîd yetkisi verilmesi hususunda zaman içinde bir dönüşümün yaşandığı anlaşılmaktadır. Buna göre V/ XI. asrın ortalarından itibaren bu yaklaşımdan vazgeçilmiş, bunları nesih kabul eden Hanefiyye usûlüne dönmeye başlamıştır. Nitekim mezhebin önde gelen isimlerinden Ebû’l-Mu’în en-Nesefî (508/1114) şöyle demektedir:

Mâlik (179/795), İmâm Şâfiî (204/819), Ahmed b. Hanbel (240/854), ve Hanefîlerden Ebû Yûsuf (182/798) ile İmâm Muhammed (189/804) bu kanâattedir (Bu konuda Bkz. Ebû Dâvud, Nikâh, 9, 2058 no’lu hadisin Hattâbî); Hâzîmî, *el-İ’tibâr*, s. 147-148; ‘Aynî, *‘Umdetü’l-Kârî*, XX, 95-96. Buhârî’nin bu hadisi zikrettiği babın başlığı da buna delâlet etmektedir: “Bâbu men kâle: Lâ radâ’a ba’de’l-havleyn li kavlihi Te’âlâ: ‘Havleyni kâmileyni limen erâde en yütimme’r-radâ’ate’. Çoğunluğa muhâlefet eden Ebû Hanîfe ise, bu âyetin devamında yer alan “...Eğer ana ve baba birbirleriyle görüşüp karşılıklı anlaşarak çocuğu memeden kesmek isterlerse kendilerine bir günah yoktur” ifâdesinden hareketle, emzirme süresini iki buçuk yıl olarak tesbit etmiştir. Zirâ bu ifâde, ikinci yıldan sonra da süt emzirilebileceğine delâlet etmektedir. Ebû Hanîfe’ye göre, çocuğun bir defada aniden sütten kesilmesi uygun değildir. Bu işlem yavaş yavaş, çocuk alıştırlarak gerçekleştirilmelidir. Bu süre içinde bazen emzirilir bazen de diğer yiyeceklerden verilir. Böylece çocuk meme emmeyi yavaş yavaş unuttur. Ebû Hanîfe bu alıştırma dönemini, hâmilelik süresinin en azına kıyasla altı ay olarak tesbit etmiştir (Bkz. ‘Aynî, *‘Umdetü’l-Kârî*, XX, 96).

“Bizim bu diyarlardaki şeyhlerimiz, bunu (umûmun tahsîs, mutlakın ise takyîd edilemeyeceğini) söyleyenleri kınar ve Mu‘tezile’ye nisbet ederdi. İçlerinden, fıkıh usûlünde Iraklılara meyledip de umûm lafızlar konusunda onlara tâbî olanlar çıkıncaya kadar bu nisbet devam etti”.¹¹²⁹

Mâtürîdiyye’nin müteahhir dönem ulemâsından Ebû’l-Berekât en-Nesefî (710/1310) ise, hadisin Kur’ân üzerindeki yetkileri ile ilgili olarak bizim birinci ve ikinci maddelerde işaret ettiğimiz hususlara aynı anıda dikkat çeken şu değerlendirmede bulunur:

“Âmm olan lafız, şumûlüne giren tek tek her bir ferd hakkında konmuşcasına kat’î hüküm gerektirir. Kerhî (340/952) ve Cessâs (ö. 370/980) gibi Iraklı ashâbımız ile Kādî Ebû Zeyd (ö. 430/1038) gibi diyârımızın müteahhir ulemâsının cumhûruna göre umûmun hükmü böyledir. Mu‘tezile’nin cumhûru da bu kanâattedir... Abdülkâhir el-Bağdâdî’nin (ö. 429/1037) söylediğine göre Ebû Hanîfe ve ashâbının görüşü budur¹¹³⁰... Ancak bazılarına göre umûmun hükmü kat’î değildir. İmâm Şâfiî ile Ebû Mansûr el-Mâtürîdî önderliğindeki Semerkandlı şeyhler bu görüştedir. Bu görüşte olanlar umûmun, haber-i vâhid ve kıyâs ile tahsîsine cevâz vermişlerdir”.¹¹³¹

3. Mâtürîdî ulemânın çeşitli uygulamalarında, Kur’ân’ın umûm ve mutlak ifâdelerine muhâlif olan haber-i vâhide bazen tahsîs ve takyîd yetkisi verilmesine rağmen, zaman zaman haberin bu muhâlefet yüzünden reddedildiği görülür. Bu gibi yerlerde tahsîs ve takyîd yetkisi verilen haberlerle, Kur’ân’a muhâlif olduğu gerekçesiyle reddedilenler arasında, hadisçinin aradığı cinsten bir sıhhat farkı olmadığı, Mâtürîdiyye’nin bu ölçüyü dikkate almadığı görülmektedir. Ancak

1129 Bkz. *Tefsîr*, II, 779-780. Hattâ Ebû’l-Muîn’in yaptığı *Te’vîlât* şerhi derslerini yazıya geçiren Alâuddîn es-Semerkandî (535/1140) bile, fıkıh bizzat ondan öğrenmiş olmasına rağmen Hanefî mezhebi metodlarına göre *Mizânü’l-Fusûl fî Netâici’l-Usûl* isimli bir usûl kitabı yazmıştır (Bkz. Kuraşî, *el-Cevâhirü’l-Mudîyye*, III, 83).

1130 Hanefîlere göre umum ve mutlak mânâ ifade eden lafzın hükmü kesindir (Bkz. Serahsî, *Usûl*, I, 32) Umûm bildiren bir lafız tahsîs edildiği zaman, taşıdığı hüküm artık değişmiş olur. Yani tahsîs Hanefiyye’ye göre beyân-ı tefsîr değil beyân-ı ta’yîr cinsindendir. Dolayısıyla, hükümdeki ta’yîr yani yerine başka bir hükmün konması Hanefiyye’ye göre nesih makâmındadır (Bkz. Serahsî, *Usûl*, II, 29-30). Bu sebeple, Kur’ân’ın umûm bildiren lafızları söz konusu olduğunda, tahsîs (ve dolayısıyla nesih) edecek delilin, mütevâtîr veya meşhûr olması gerekir. Zirâ Hanefiyye’ye göre Kur’ân’ın âhâd haberle neshi câiz değildir (Bu hüküm için Bkz. Serahsî, *Usûl*, II, 77). İşte bu sebeple, âhâd haberle tahsîsin de câiz olmadığı ifâde edilmiştir (Bkz. Serahsî, *Usûl*, I, 133, 364).

1131 *Kesfu’l-Esrâr*, I, 114-115. Ebû’l-Berekât’ın atıfta bulunduğu Kādî Ebû Zeyd’in de 430’da (1038) vefât ettiği düşünülürse, Mâtürîdiyye içinde Irak’a göre farklılık arzeden görüşlerin, erken tarihlerde değişime uğramaya başladığı düşünülebilir.

görebildiğimiz kadarıyla Kur'ân'ın zâhirine muhâlif olduğu için reddedilen hadisler, genelde başka bir delile de muhâliftir. Başka bir açıdan ifade edilecek olursa Kur'ân'ı tahsis ve takyîd yetkisi verilen hadisler, genelde âyet veya hadis cinsinden başka bir delil tarafından da desteklenmektedir. Dolayısıyla haber-i vâhidin Kur'ân'ı tahsis veya takyîd yetkisi Mâtürîdiyye'de mutlak değildir.

Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö. 710/1301), tahsis ve takyide cevâz verenlerin bu kuralları işlettiğini ifade ettiği meşhur örnekler konusunda Mâtürîdiyye'nin takındığı tavır bu konuda bir fikir verebilir. Nitekim Kur'ân'ı âhâd hadisle takyid veya tahsis edenlerin hilâfına Mâtürîdiyye meselâ "Kur'ân'dan kolayınıza gelen yeri okuyun" âyetini¹¹³² "Fâtihâ'sız namaz olmaz hadisiyle"¹¹³³ tahsis etmez. İmâm Mâtürîdî'ye göre bu âyetten anlaşılan, namazda kıraatin farz olduğudur. Kıraat farzdır ancak âyet zâhiri itibariyle kişiye, kolayına gelen yeri okuma hakkını vermektedir. Diğer taraftan âyet, kıraat konusunda hafif ve kolay olanı emretmektedir. Eğer Fâtihâ okunmayan namaz geçerli olmayacaksa, âyetteki tahfif emrine uyulmamış olur.

Başka bir ifadeyle âyet kişiye bir tercih hakkı vermekte ve kolayı seçmesini söylemektedir. Halbuki kıraat olarak belli bir sûrenin tayin edilmesi bu muhayyerlik ile çelişir. Bu durumda ise âyetin zâhiri terkedilmiş, yani haber-i vâhide dayanarak te'vil edilmiş olur. Halbuki Hz. Peygamber bir başka hadisinde "Fâtihâ'nın okunmadığı namaz eksik ve noksandır, tamam değildir" buyurur.¹¹³⁴ İmâm Mâtürîdî'ye göre bir namazın "noksan" şeklindeki tavsifi, "fâsid" yani "geçersiz" mânâsında olmayıp, bu eksikliğe rağmen "câiz" yani "geçerli" olduğuna delâlet eder. Nitekim Fâtihâ sûresinin farz olmadığına delâlet eden diğer bazı rivâyetler de vardır. Meselâ, Hz. Peygamber'in kıldığı bir gece namazının bütün kıyâm, rükû, secde ve kâidesinde aynı âyeti, Mâide sûresinin 5/118. âyetini¹¹³⁵ okumuştur. Diğer taraftan Hz. Peygamber namazı gerektiği gibi kılamayan bir sahâbiye "Dön tekrar kıl; zirâ namaz kılmış olmadın" buyurmuş ve nasıl kılması gerektiğini izâh etmiştir. Bu izâh esnasında da "kolayına gelen yeri oku" buyurmuştur.¹¹³⁶ Bundan da anlaşılan şudur ki, farz olan, şu veya bu sûre olmayıp mutlak mânâda kıraattır.

1132 el-Müzzemmil 73/20.

1133 Bu hadis için Bkz. Buhârî, Ezân, 95; Müslim, Salât, 34-36; Ebû Dâvûd, Salât, 136; Tirmizî, Salât, 183; İbn Mâce, İkâme, 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 428; Dârimî, Salât, 36.

1134 Bu hadis için Bkz. Müslim, Salât, 38-41; Ebû Dâvûd, Salât, 136; İbn Mâce, İkâme, 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 241, 478.

1135 Bu âyet "Eğer kendilerine azâb edersen şüphesiz onlar senin kullarıdır (dilediğini yaparsın). Yok eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin" meâlinindedir.

1136 Bu hadis için Bkz. Buhârî, Ezân, 95, 122; İsti'zân, 18; Eymân, 15; Müslim, Salât, 45; Tirmizî, Salât, 226; Nesâî, İftitâh, 7; Ebû Dâvûd, Salât, 148; İbn Mâce, İkâme, 72; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 437.

Mâtürîdiyye aynı şekilde “Üzerine Allah’ın adı anılmadan kesilen hayvanları yemeyin”¹¹³⁷ âyetini “Müslüman ister ansın ister anmasın Allah’ın adıyla keser” hadisiyle¹¹³⁸; “Oraya (Harem’e) giren emîn olur”¹¹³⁹ âyetini “Harem, hiçbir âsiyi ve kâtili barındırmaz”¹¹⁴⁰ hadisiyle tahsis etmemektedir.¹¹⁴¹

Mâtürîdiyye, usûlün bir diğer önemli mes’eleleri olan “Kitâb ile Sünnet arasındaki nesih ilişkisi” konusunda da müspet düşünmektedir. Nitekim Mâtürîdiyye’ye göre meselâ kıblenin Beyt-i Makdis’e doğru olması, Kitâb ile sâbit husûslardan değildir. Bu mes’ele vahy-i gayr-i metlûv ile sâbit olmuş, böylece Müslümanlar öncekilerin sünneti ile amel etmişlerdir. Daha sonra bu hüküm “(Ey Muhammed), yüzünün gökyüzüne doğru çevrilip durduğunu görüyoruz. Elbette seni, hoşlanacağın bir kibleye döndüreceğiz. (Bundan böyle) yüzünü Mescid-i Harâm’dan tarafa çevir”¹¹⁴² âyetiyle neshedilmiştir.¹¹⁴³

Mâtürîdiyye’ye göre âyetin, hadis tarafından neshi de vâkidir. Meselâ, Kur’ân’da, kişinin ölmenden önce ana-baba ve yakınlarına vasiyyette bulunması emredilmiş¹¹⁴⁴ olmakla birlikte, bu âyetin hükmü daha sonra “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Dolayısıyla vârise vasiyyet olmaz” hadisiyle¹¹⁴⁵ neshedilmiştir. İmâm Mâtürîdî bu bilgiyi aktardıktan sonra kendilerine “Size göre nesih ancak mütevâtir sünnet ile mümkün olur. Bu hadis ise âhâd cinsindendir. Böyle bir hadisle nesih nasıl câiz olur?” şeklinde bir itirâz yöneltildiğini söyler. Böyle bir itirâzı yersiz bulan İmâm Mâtürîdî’ye göre bu hadis rivâyet yönüyle âhâd olsa da kendisiyle amel edilmesi açısından mütevâtirdir. Kaldı ki, insanlar, vârise vasiyyet olamayacağına icmâ etmişlerdir. Nâsîh bir âyet veya sünnet olmadan insanların vârise vasiyeti terk üzerinde icmâ etmeleri mümkün değildir. Buradan da, vasiyeti emreden mezkûr âyetin neshedildiği sonucuna ulaşılır.¹¹⁴⁶ Nitekim Mâtürîdî ulemâyâ göre “imâmlar da, aralarında herhangi bir ihtilâf olmaksızın bu yönde fetvâ vermiştir. Bu da haberin tevâtür hak ve yetkisine sahip olduğunu gösterir”.¹¹⁴⁷

1137 el-En’âm 6/121.

1138 Mâtürîdiyye’nin bu konudaki kanaati için Bkz. Mâtürîdî, *Te’vilât*, II, 169-170; *Şerh*, 299a-299b.

1139 Âl-i ‘İmrân 3/97.

1140 Hadis için meselâ Bkz. Buhârî, *İlim*, 37.

1141 Mâtürîdiyye’nin bu konudaki kanaati için Bkz. *Şerh*, 137a-137b.

1142 el-Bakara 2/144.

1143 Mâtürîdiyye’nin bu konudaki kanaati için Bkz. İmâm Mâtürîdî, *Te’vilât*, I, 101; *Şerh*, 51b.

1144 Bkz. el-Bakara 2/180.

1145 Hadis için Bkz. Tirmizî, *Vasâyâ*, 5; Ebû Dâvûd, *Vasâyâ*, 6; Nesâî, *Vasâyâ*, 5; İbn Mâce, *Vasâyâ*, 6; Ahmed b. Hânel, *Müsned*, IV, 186-187, 238-329; V, 267.

1146 İmâm Mâtürîdî, *Te’vilât*, I, 128-129.

1147 Bkz. *Şerh*, 61b.

Kendilerine yöneltilen itirâz ve bu itirâza verilen cevaptan, Mâtürîdiyye'ye göre Kur'ân'ı neshedebilecek delilin ancak "mütevâtir" olduğu sonucu çıkmaktadır. Ancak, "lafzî" veya "mânevî" değil de muhtevâsı ile amelin yaygınlığına işâret eden "amelî mütevâtir" sınıfına dâhil edilip "o kadar yaygındır ki, insanlar rivâyetine ihtiyaç duymamışlardır" denilmesi, hadisin sened itibariyle Kur'ân'ı neshedecek bir kuvvete sahip olmadığını gösterebileceği gibi Mâtürîdiyye'nin bir rivâyet malzemesi ile alakalı hemen bütün dikkatini metin ve muhtevâyâ yönelttiği mânâsına da gelebilir. İmâm Mâtürîdî'nin bu hadis çerçevesinde yaptığı "Amelî mütevâtir, amel edilmeye en lâıyk haberdır" açıklaması¹¹⁴⁸ bu ikinci ihtimâli destekler mâhiyettedir.

V. Değerlendirme

Bütün bu bilgilerden hareketle ifade etmek gerekirse Mâtürîdiyye'ye göre, haber-i vâhidin sübûtuunda şüphe vardır. Bu sebeple Kur'ân, akıl, mütevâtir veya meşhûr haber, toplumdaki genel uygulama (umûmî belvâ), duyu organları gibi sübûtuunda şüphe bulunmayan verilere arz edilmesi gerekir. Bu verilerle çelişen haber-i vâhid ise red veya te'vîl edilir. Ancak özellikle haber-i vâhid ile ilgili bu yaklaşımda dikkat çeken bazı hususlardan bahsedilebilir:

Bu noktada mezhebin, özellikle itikâdî konularda benimsenen sistem ile toplumun kabulleri ve beklentileri arasında bir ikileme düşmüş olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla geliştirilen sistem bu noktada hadisin reddini gerektirse de, toplumun büyük ekseriyetini oluşturan kitlenin yani Ehl-i sünnetin/Sünnîlerin eğilim ve beklentilerini göz ardı edememişlerdir, denilebilir. Bu sebeple Mâtürîdiyye, ihtiyacı sınırlı olsa bile hadise de mürâcaat etmiştir.

Mâtürîdiyye, böyle bir çerçevede gündeme gelen hadis kullanımını sıkı denetim kurallarına bağlamış ve itikâdî konularda "âhâd haber delil olmaz"; fikir beyân ettiği (tefsir, usûl, fıkıh vb.) diğer alanlarda ise "âhâd haber arz edilmeden kullanılmaz" gibi, hadisin aleyhine gibi görünen iki prensip benimsemiştir. Bu prensipler neticesinde hadis bazen red ama genelde te'vîl edilmiştir. Ancak bir hadisin, dinde asıl kabul edilen delillere arzı neticesinde "böyle bir haberin vârid olması câiz değildir" denilerek reddedilip daha sonra farklı bir mânâyâ hamlinde çelişki olduğu da söylenebilir. Zirâ arz usûlû, bir hadisin gerçekten Hz. Peygamber'e ait olup olmadığını tespit için kullanılır. Hadis Kur'ân'a arz edildikten sonra reddedilirse, bunun mânâsı "bu hadis Hz. Peygamber'e ait olamaz"

1148 Bkz. *Tevîlât*, I, 128-129.

demektir. Zirâ Mâtürîdiyye'nin de ifâde ettiği gibi, gayr-i metluv vahiy olan hadisin, kendisiyle aynı kaynaktan gelen Kur'ân'a muhâlif olması düşünülemez. Bu durumda, metluv vahye uymayan ve hadis olduğu iddia edilen ifade, gerçekte hadis değildir. Bu söylendikten sonra yapılması gereken, hadisin reddedilmesidir. Eğer hadisten Kur'ân'ın ilgili âyetine muhâlif olmayacak mânâlar çıkma ihtimâli de varsa, arza başvurulmamalıdır. Zirâ te'vîl, mezkûr ifâdeye "hadis" gözüyle bakıldığını yani Hz. Peygamber'e âdiyetinin kabul edildiğini gösterir. Buna rağmen hadisin Kur'ân'a arzı, gerçekten hadisin değil muhtemel mânânın daha doğrusu "yorumun" arzı olacaktır. Dolayısıyla durum, "şu mânâyı alırsanız, bu hadis Hz. Peygamber'e aittir, fakat şöyle düşürseniz O'na ait olamaz" noktasına gelir. Böyle bir yaklaşım ise sübjektiflik doğuracaktır. Mâtürîdiyye, Kur'ân veya başka bir asl'a arz neticesinde reddettiği bir hadisi çoğunlukla te'vîl de etmiştir.

Bu noktada te'vîlin, sisteme uymayan hadisler konusunda Mâtürîdiyye'nin toplumsal değer ve kabullerle çelişmemek için mürâcaat ettiği bir prensip halini aldığı söylenebilir. Yani burada doğrudan bir kabullenme yerine hasmın veya muhâtabın bilgisi ve/veya hassasiyetleri dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmakta, aynı vasatta buluşulmaya çalışılmaktadır, denilebilir. Hadis eğer sisteme uyuyorsa zaten problem yoktur. Bu gibi konularda Mâtürîdiyye zayıf veya sahih, âhâd veya mütevâtir farkı gözetmeden hadisi hemen metne dâhil etmektedir.

Bu yaklaşım tarzından Mâtürîdî âlim, hadis ile sistem arasındaki uyuma azamî dikkat sarf etmektedir. Burada önemli olan hadisin, dinde asıl kabul edilen bilgi kaynaklarına dayanılarak kurulup geliştirilen sisteme muhâlif olup olmasındır. Yoksa red veya te'vîl edilen hadisler konusunda belirleyici olan husus, hadisçiler tarafından tespit edilen usûl kâideleri değildir. Bir hadis söz konusu olduğunda hemen her zaman hatırlatılan temel bilgi, onun âhâd mı, meşhûr mu yoksa mütevâtir mi olduğu ve eğer âhâd ise arz usûlüne başvurulmadan kullanılamayacağı gibi uygulamaya dair hususlardır.

Bütün bu şartlar çerçevesinde hadis, mezhebin mürâcaat ettiği en önemli verilerdendir. Ancak nicelik itibarıyla yoğun bir mürâcaat olsa da bir hadisin, hüküm binâ edilen kaynak olarak kullanılması ile başta Kur'ân olmak üzere diğer bilgi kaynakları vâsıtasıyla ulaşılan hükmü teyid eder mâhiyette kullanılması arasında fark vardır. Kur'ân'ın hiç değinmediği veya değinip ayrıntısına girmediği konularda ve özellikle de fikhî mes'elelerde, hadis kullanmaktan başka çare yoktur. Bu sadece Mâtürîdiyye için değil herkes için geçerlidir. Dolayısıyla bu durum bir kişinin veya bir mezhebin hadise mürâcaatının niteliği konusunda ölçü alınmamalıdır. Bununla birlikte Mâtürîdiyye'nin, hadisin Kur'ân'a muhâlifmiş gibi

görüldüğü durumlarda te'vîl , tahsîs, takyîd ve nesih gibi kurallara baş vurduğu görülür. Bu durum hadisin, sistem içindeki yeri konusunda daha net fikir verecek durumdadır. Ancak bu gibi konularda Mâtûrîdiyye'nin hadise başvurmada önce mes'eleyi aklın yardımıyla ve Kur'ân'ın kendi içinde çözdüğü görülür. Dolayısıyla bu gibi yerlerde zikredilen hadisler o konudaki hükmün binâ edildiği kaynak olmayıp teyit maksatlı kullanılmış görünmektedir. Yani hadise tanınan bu yetkiler, teoride kalmış pratiğe dökülmemiştir. Ayrıca hadise verilen bu gibi yetkiler, mezkûr terimlerin taşıdığı mânâ ile de yakından alakalı görünmektedir. Zirâ Mâtûrîdiyye'ye göre bunlar birer tefsirden ibârettir. Kaldı ki, bu prensiplerin uygulamasından da kısa bir süre sonra vazgeçilmiş ve âhâd habere Kur'ân karşısında yetki tanımayan Hanefî usûlüne dönülmüştür.

Bununla birlikte hadis kullanımına özel bir gayret gösterilmiş, bu malzemeden sarf-ı nazar edilmemiştir. Bu kullanım, büyük çapta Kur'ân ve bazen de akılla ulaşılan sonuçları teyid ve/veya okuyucuya o konuda vârid olmuş hadislerin bulunduğu mesajını vermeye yönelik görünmektedir. Nitekim bütün bilgi kaynaklarını veya bir kısmını kullanmak suretiyle ulaşılan bir hükmün yer aldığı metinden, hadisler çekilip çıkartıldığında sonucun genellikle değişmediği, mezkûr hükümde bir eksiklik oluşmadığı görülür. Yani metnin bütünlüğü içinde, bu malzemeye duyulan ihtiyaç sınırlı olup mes'elelerin büyük oranda Kur'ân ve akıl aracılığı ile çözüme kavuşturulduğu görülür. Hatta bazen "âyetin delâleti muhtemeldir, halbuki aklın tek delâleti vardır" kuralı gereği âyet de, aklın verileri doğrultusunda te'vîl edilir. Hadisin, Mâtûrîdiyye kültürü içindeki bu genel konumunu ortaya koyan bir diğer husus da, öteki bilgi kaynaklarıyla düştüğü gerçek teâruz durumunda, ibrenin daima hadisin aleyhine hareket etmesidir.

Aslında bu yoruma farklı bir açıdan da bakılabilir. Meselâ, mezhep içinde hadisin önemli bir yer tuttuğu, ancak telaffuz edilmediği ve atıfta bulunulmadığı da söylenebilir. Zirâ Mâtûrîdiyye, özellikle de fikhî mes'elelerde yeri geldiğinde hadise duyulan ihtiyacı açıkça ifâde etmiştir. Hattâ bazı kelâmî konularda delîlin hadise olduğu söylenmiştir. Ancak bu duruma, zikrettiğimiz bakış açısını delillendirecek kadar sık rastlanmaz. Kaldı ki, özellikle fikhî konularda Mâtûrîdiyye'nin delîl aldığı şey, hadis değil uygulama olmuştur. Hadis de bu uygulamanın formüle edilmiş şeklidir. "Fukahânın genel görüşü budur", "âmmenin kanâati bu şekildedir", "ümme böyle kabul etmiştir" ifâdelerinden sonra "bu görüşün aslı falan hadistir" şeklinde gönderme yapılan hadislerde olduğu gibi, görünüme çıkan da hadis olmaktadır.

TARTIŞMA

Prof. Dr. İlyas Çelebi

Kelâm literatüründe hadislerin kullanımıyla ilgili zaman zaman itirazlar yükseltilerek şöyle deniliyor: “Kelâmcılar bir taraftan mütevâtir olmayan haberleri kullanmıyorlar, bir taraftan da zayıf haberlere kelâm kitaplarında yer veriyorlar”. Bu tespit doğrudur. Kelâm literatüründe zayıf, hattâ kelâm-ı kibâr ve atasözü kabîlinden hadis olmayan sözler bile kullanılıyor. Bu tür haberlerle ilgili şöyle üçlü bir tasnif yapılıyor:

1. Bir iman esası Kur’ân-ı Kerîm tarafından vaz edilmiş ise, o konuda hadisleri ve haberleri kullanmak, sadece onun daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve tefsir etmek için söz konusudur. Onun için de bu bağlamda kullanılan haberin veya hadisin mütevâtir olması şartı aranmamaktadır. Zâten Kur’ân-ı Kerîm söz konusu esası belirlemiş olup konunun daha vuzûha kavuşmasını sağlamak için haber kullanılmaktadır. Genelde zayıf olarak görülen haberlerin yer aldığı kon-textler bu konumdadır.

2. Kur’ân-ı Kerîm ile teâruz eden bir muhtevâyâ sahip olan hadisler peşinen reddedilmektedir. Kelâmcılar “Kur’ân’la çatışan ve ona zıt düşen haberleri almıyoruz” diyorlar.

3. Kur’ân-ı Kerîm’de olumlu veya olumsuz olarak yer almayan ve yeni bir iman esası vaz eden muhtevâyâ sahip hadislere gelince, kelâmcılar bu tür hadislerin mütevâtir olmasını şart koşuyorlar. Çünkü ortaya atılan inanç esası hakkında Kur’ân-ı Kerîm’de müspet veya menfi herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Vaz edilecek olan yeni esasın mesnedinin (hadisin kaynağının) mutlaka mütevâtir olması gerekir” diyorlar. Tevâtür şartı burada isteniyor. Teşekkür ederim.